

Doma je doma

Přemýšleli jste někdy o tom, odkud se vzal název „mateřská škola“? Proč nezůstal původní název „opatrovna“ či „vzorná opatrovna“? Anebo proč se nepoužil název „škola pro předškolní děti“, který je mnohem příhodnější? Popřípadě proč se nepřevzal zahraniční pojem „dětská zahrada“ (kindergarten)?

PHDr. KATEŘINA JANČAŘÍKOVÁ, PH.D.

Známá kniha **Jana Amose Komenského** *Informatorium školy mateřské*, která je věnována výchově a vzdělávání předškolních dětí, nepíše o institucích mateřských škol, ale radí maminkám, jak v tomto věku děti co nejlépe vychovávat. A také v ní lze najít Komenského přesvědčení, že děti do šesti let mají být s maminkami a nemají být předčasně svěřovány učitelům.

Název „mateřská škola“ je tedy poněkud mystifikující. V mateřské škole, tak jak ji chápeme dnes, se neučí maminky (v 19. století bylo skutečně po krátký čas vzdělávání mladých matek cílem mateřských škol), ale pobývají v nich děti ve věku, ve kterém by měly většinu času – alespoň podle Jana Amose Komenského – trávit s maminkou...

I Vliv negativních zážitků

Dnes jsou mateřské školy institucemi, se kterými společnost počítá. Ale není tomu zase tak dávno, kdy **Václav Příhoda** podotkl, že mateřské školy představují experiment, jehož výsledky se budou moci zhodnotit, až jimi projde několik generací (Opravilová, 2006). Proběhlo toto hodnocení? A podle jakých kritérií hodnotit?

Jedním z možných kritérií je spokojenost a štěstí dítěte. Bohužel neexistují odborné články, které by se věnovaly raným prožitkům dětí. Děti v předškolním věku nedokážou vyplňovat dotazníky ani psát eseje. Některé si nicméně možná pamatují mnohem víc, než dospělí tuší.

Alespoň já si z raného dětství pamatuji hodně, dlouho však trvalo, než se moje zážitky verbalizovaly, a ještě delší dobu, než jsem je napsala (činím tak vlastně poprvé na tomto místě). Nikdy jsem si o nich nepovídala s rodiči – nejprve jsem nechápala, že oni o tom nevědí a že mne takovým situacím nevystavili schválně, no a později jsem je nechtěla zraňovat. Samozřejmě je třeba brát v úvahu to, že vzpomínky mohou být zkreslené a jistě i neúplné. Nicméně některé detaily se mi vybavují neuvěřitelně ostře.

Jako dítě mladých zaměstnaných pražských rodičů jsem prošla komunistickými jeslemi i mateřskou školou a – což je zajímavé – mám z těchto zařízení velice málo vzpomínek

(zpravidla na větší či menší nepříjemnosti a krivdy).

Nejhorší je vzpomínka z doby, kdy mi byly asi tři roky. Naše část školky se zavřela (myslím, že malovali nebo se prováděl generální úklid kvůli nějaké epidemii) a nás děti rozdělili podle věku buď do jeslí, anebo do vedlejší mateřské školy. Já patřila k těm mladším, takže jsem skončila v jeslích. To nejhorší nastalo po obědě. Dvě sestry v bílých pláštích mě popadly, zamotaly do zavinovačky s rukama pevně připoutanými k tělu a strčily do kočárku na terasu, abych si odpočinula. Jenže já patřila k dosti aktivním dětem s malou potřebou spánku a po obědě jsem již delší dobu nespala. Snažila jsem se jim říci, že jsem velká a že po obědě spát nechodím, ale vůbec mě neposlouchaly. Prostě mě zvedly, svázaly, odnesly na terasu, odložily do kočárku a odešly. Ležela jsem bezmocně v kočárku a pozorovala větve stromu, které se nad mnou kývaly ve větru. Pak se mi čepička svezla přes oči, takže jsem neviděla nic. Nemohla jsem si ji posunout, protože jsem měla ruce přivázané k tělu. Dlouho jsem se zoufale a neúspěšně snažila čepičku posunout, abych zase viděla. Trauma z bezmocnosti a ponížení bylo nesnesitelné!

Ještě dnes po více než 40 letech si pamatuji řadu dalších detailů těch nepříjemných hodin – dovedla bych popsat tu větev, barvu čepičky i materiál, ze kterého byla vyrobená, barvu kočárku atd.

Skutečně příjemnou vzpomínku ze školky mám až z úplného závěru pobytu. Prožila jsem ji krátce po svých šestých narozeninách v červnu 1976. Tehdy jsem si totiž s několika dalšími dětmi krásně pohrála na školní zahradě. Poprvé! A dodnes si vybavuji své překvapení z poznání, že je možné si i v mateřské škole takhle hezky pohrát. Do té doby jsem se mezi dětmi potulovala jako osamělý ostrov, který tesknil po domově, příležitostně se pokusil vybojovat si oblíbené hračky, přežít trauma z toho, že mne učitelky *neznají* (nic o mně nevěděly) a často si pletou i mé jméno. Předpokládám, že některé děti byly po většinu času nejspíš stejně ztracené jako já.

I Stesk po idylickém domácím prostředí

Oproti jiným dětem jsem možná měla situaci horší, protože jsem věděla, po čem teskním a co mi chybí. Téměř polovinu předškolního dětství jsem strávila v idylickém prostředí u babičky a praty v malém městě, v domku se dvěma zahradami, psem, kočkou a se sítí dalších příbuzných a přátel v blízkém okolí, s nimiž jsme se navštěvovali, vyměňovali si různé dobroty a s jejichž dětmi a psy jsem si hrála. Na toto pozeňnané období mám velké množství vzpomínek (a většinou jsou moc pěkné). Dokonce mám mnoho vzpomínek i na pratetu, která zemřela, když jsem začala chodit do základní školy.

Babička a prateta pracovaly každý den na zahradě vzdálené asi dva kilometry od domku, kde bydlely. Na zahradu mne brávaly s sebou. Nějakou dobu jsem si hrála sama, ony vykonávaly sezonní práce, já prožívala různá dobrodružství, ale věděla jsem, že jsou mi nablízku.

Pak mne babička posadila na pohovce vedle sebe a četla mi pohádky. Nebo mi prateta na lavičce na sluníčku hrála divadélko s modrým plyšovým králíčkem. Myslím, že jsem si občas i zdřímla a ony zase pracovaly. A pak se šlo domů. Cestou mi vyprávěly příběhy naší rodiny – o chytrém dědečkovi, který si uměl poradit v každé situaci, znal spoustu cizích jazyků, dobře počítal a také hrál na housle, o tom, jak se tady na tom místě schovávaly při náletech za války, o tom, jaké lumpárny prováděla moje maminka, když byla malá...

Poměrně často s námi chodil můj o rok starší bratranec, a tak jsme byli na všechno dva. U babičky jsem měla zkrátka dostatek volnosti i pozornosti. Samozřejmě jsem i u babičky zažila různé nepříjemnosti, bratranec mi někdy dával pořádné „kapky“, ale vždy jsem byla obklopena přijetím a láskou.

Pochopitelně jsem v té době nedokázala prožítky – ať již příjemné, nebo nepříjemné – verbalizovat, vyslovit pochvalu nebo si postěžovat. Stejně jako ostatní předškoláci jsem byla naprosto závislá na empatii

a responzibilitě dospělých, kteří mě měli na starosti. A rovněž jsem měla možnost porovnat naprosto neresponzibilní prostředí tehdejší mateřské školy a prostředí vstřícné, empatické, rodinné.

Responzibilita je schopnost dospělé nebo starší osoby okamžitě reagovat na projevy dětí. Čím je dítě mladší, tím je přítomnost osoby, která mu rozumí, dokáže a chce reagovat na jeho potřeby, důležitější. Proto je responzibilita zmiňována v péči o kojence jako klíčový faktor spokojeného a zdravého vývoje (Koch, 1986). Z vývojově psychologického hlediska je pro dítě důležité, aby mělo v předškolním věku a i v prvních letech základní školy pevné vazby na nevelký počet dospělých osobností, na které by se mohlo citově vázat a s nimiž by se cítilo bezpečně. Při neustálém střídání pečujících osob není vytvoření pevné vazby možné (Mönsk, Ypenburg, 2002).

I Nebezpečí psychické deprivace

Domnívám se proto, že děti by měly být svěřeny do institucionální péče až poté, co své prožitky dokážou verbalizovat. Do té doby patří do rodiny, do péče osob blízkých, případně vhodné vybraných a stabilních chův. V Česku pro to ostatně byly díky profesoru Zdeňkovi Matějčkovi a jeho spolupracovníkům ještě do nedávna nastaveny velice dobré podmínky (rodičovská dovolená do 4 let věku dítěte). **Zdeňk Matějček s Josefem Langmeierem** upozornili na nebezpečí psychické deprivace při ústavní nebo převládající ústavní péči.

Deprivace je definována jako důsledek nenaplnění nějaké důležité potřeby.

Psychická deprivace, kterou popsala a studovala autorská dvojice Zdeňk Matějček a Josef Langmeier, přichází jako důsledek nenaplnění psychologických potřeb dítěte. Oba autoři také popsali deprivací poškození, resp. deprivací syndrom.

Rozhodně si nemyslím, že k psychické deprivaci dochází u všech dětí, které navštěvují mateřskou školu. To určitě ne! Ale některé děti, zvláště tříleté, které jsou ve školce od 8 do 17 hodin, jsou psychickou deprivací ohroženy navzdory tomu, že se učitelky snaží ze všech sil, aby k psychické újmě nedošlo.

S velkými obavami proto sleduji, jak se v posledních letech podmínky zavedené prof. Matějčkem rapidně zhoršují a jak je na mladé rodiny vyvíjen tlak, který rodiče nutí umísťovat stále mladší děti do předškolních zařízení a trávit s nimi méně a méně času. Eva Opravilová a mnozí další odborníci upozorňují na to, že většina dnešních předškoláků je vystavena velkým nárokům a stresu a že jen málokterý z nich se pohybuje v responzibilním prostředí.

Mateřské školy pochopitelně plní velice důležitou funkci – nabízejí mož-

nost kvalitní péče o předškolní děti těm rodinám, které se o ně z různých důvodů nemohou po jistou část dne postarat samy. Nicméně srovnáme-li péči ve funkční rodině s péčí v mateřské škole, vždy jednoznačně vede rodina. To ostatně potvrzují i učitelky z praxe. Ve skutečnosti je celodenní pobyt ve společnosti tolika vrstevníků a tak malého počtu dospělých osob nepřírozený a do jisté míry i rizikový.

! Otázka socializace dítěte

Velice častým argumentem pro rané umístění dětí do předškolních zařízení (včetně jeslí) je socializace. Dokonce i rodiče, kteří by si vlastně rádi nechali svého předškoláka ještě doma, protože jim rodičovský instinkt napovídá, že je to správné, se někdy rozhodnou pro jeho umístění do mateřské školy, jelikož se obávají, aby nezanedbali jeho socializaci.

Radka je na rodičovské dovolené s roční Aničkou. Čtyřletého Petříka vodí do mateřské školy, protože se domnívá, že je to tak správné. Každé ráno zažívá stres spojený s vypravováním do mateřské školy. A odpoledne je to ještě horší. Původně chtěla vyzvedávat Petříka po obědě, ale to by musela Aničku budít. Proto ho vyzvedává až ve tři hodiny odpoledne. Učitelky o ní říkají, že je líná matka, protože „chudáka Petříka strčila do školky, přitom ona sama je doma“.

Někdo by měl mladým párům sdělit, že ve skutečnosti probíhá socializace předškoláků lépe v rodině (mám na mysli samozřejmě rodinu funkční), že předškolní roky uplynou velice rychle, a je tudíž lepší strávit je v klidu a pohodě než ve spěchu a pod tlakem.

Socializace znamená zapojení či integrování jedince do společnosti. **Milan Nakonečný** (1995) uvádí následující základní aspekty socializace:

- osvojení si základních kulturních návyků;
- užívání předmětů běžné denní potřeby přiměřeně jejich funkci;
- osvojení si mateřského jazyka a dalších forem sociální komunikace;
- osvojení si základních poznatků o přírodě a společnosti a základní časoprostorové orientace;
- osvojení si sociálních rolí přiměřeně věku a pohlaví;
- orientace v základních společenských normách a hodnotách;
- postupný vývoj sebekontroly a volní regulace chování, přechod od dětského egoismu k základům prosociálního jednání.

Americký vývojový psycholog Urie Bronfenbrenner (1970) píše, že upřednostňování vrstevníků, které zaznamenává u části (nikoli u všech) žáků, je spíše východiskem z nouze, smířením se s danou situací než jejich svobodnou volbou.

dysfunkčních rodin. Domnívám se však, že dostačujícím opatřením je prominutí školného v posledním roce před jejich nástupem do školy. Povinný rok předškolního vzdělávání považují za opatření zbytečné a – na demokratickou společnost – příliš

restriktivní, a navíc vzhledem k tomu, že je integrální součástí českého školství individuální (domácí) vzdělávání, také poněkud nekoncepční. ■

Autorka působí jako vedoucí Centra environmentálního vzdělávání a výchovy a zároveň jako odborná asistentka katedry biologie a environmentálních studií PedF UK

Zajímavé informační zdroje

- ♥ U. Bronfenbrenner: Two worlds of childhood, Simon and Schuster, New York 1970
- ♥ J. Langmeier, Z. Matějček: Psychická deprivace v dětství, SZ nakladatelství, Praha 1963
- ♥ R. S. Moore: Research and Common Sense: Therapies for Our Homes and Schools. Teachers College Record, vol. 84, no. 2, 1982
- ♥ M. Nakonečný: Lexikon psychologie, Vodňany, Praha 1995
- ♥ E. Opravilová: Předškolní pedagogika I. Smysl a proměny dětství, Technická univerzita v Liberci, Liberec 2002

Mateřské školy plní velice důležitou funkci – nabízejí možnost kvalitní péče o předškolní děti těm rodinám, které se o ně z různých důvodů nemohou po jistou část dne postarat samy. Nicméně srovnáme-li péči ve funkční rodině s péčí v mateřské škole, vždy jednoznačně vede rodina.

Socializace mláďat savců vždy probíhá v rodinných skupinách a je dokázáno, že umístí-li se k sobě stejně stará mláďata bez přítomnosti dospělých jedinců, neproběhne jejich socializace dobře, tj. mláďata se nenaučí chovat k dospělým a budou vyvolávat více konfliktních situací a budou mít problémy s rituály spojenými například s hledáním partnera nebo s rodičovstvím.

Srovnávání lidí se zvířaty má pochopitelně své meze, lidé jsou schopni vyšší kognice, a proto jsou i lépe přizpůsobiví, nicméně o negativních vlivech vrstevnické skupiny na dítě se zmiňuje celá řada autorů. Například **John Holt** píše o tlaku vrstevnické skupiny ke konformitě, **Raymond S. Moore** uvádí, že ve vrstevnické skupině dochází k negativní socializaci, atd.

Jistě existují děti, pro které je vhodné a prospěšné každé vytržení z jejich

